

BITKY, POVSTANIA A VZBURY

Ján Lacika

 DAJAMA

edícia
KS

Bitky, povstania a vzbury

od staroveku po 19. storočie

Ján Lacika

Bitky, povstania a vzbury

1. vydanie, 2024

Autor textu: Ján Lacika

Editor a zodpovedný redaktor: Daniel Kollár

Fotografie: Ján Lacika

Technický redaktor: Marianna Lázničková

Grafická úprava: Marianna Lázničková

Jazyková korektúra: Rút Facunová

Tlač: NIKARA, Krupina

Vydalo vydavateľstvo DAJAMA ako svoju 392. publikáciu.

Všetky práva vyhradené. Žiadna časť tejto knihy nesmie byť reprodukováaná v akejkoľvek forme bez predchádzajúceho písomného súhlasu vydavateľa.

ISBN 978-80-8136-172-2

RNDr. Daniel Kollár – DAJAMA, Karloveské rameno 4B, 841 04 Bratislava,
tel.: +421 (2) 446 317 02, info@dajama.sk, www.dajama.sk

Obsah

Slovo autora.....	5
Bitky, povstania a vzbury v staroveku a stredoveku	6
Rímske légie na Slovensku (rok 179)	8
Obliehanie Rastislavovho hradiska Dowina (rok 864)	12
Bitka pri Brezalauspurci (rok 907)	16
Vojenský tábor kniežaťa Vajka v Bíni (rok 997).....	20
Mongolské hordy (rok 1241).....	24
Bitka pri Rozhanovciach (rok 1312).....	28
Banícke vzbury a povstania (roky 1351 a 1525)	32
Spanilé husitské jazdy (roky 1428 až 1439)	36
Malá vojna v Prešporku (roky 1441 až 1444).....	40
Bitky pri Lučenci a Veľkých Kostolanoch (roky 1451 až 1468)	44
Storočná vojna Levoče a Kežmarku (roky 1433 až 1558).....	48
Bitky, povstania a vzbury v ranom novoveku	54
Po bitke pri Moháči (roky 1526 až 1552).....	56
Vyčítanie lúpežných rytierov (roky 1529 až 1608).....	60
Bitky o juhoslovenské hrady (roky 1554 až 1575)	64
Protiturecký telegraf (od roku 1564).....	68
Turecké obliehanie Komárna (rok 1594).....	72
Prešporok v stavovských povstaniach (roky 1606 až 1683)	76
Košice v stavovských povstaniach (roky 1604 až 1711).....	80
Boje o hrad Muránskej Venuše (rok 1644).....	84
Bitky pri Veľkých Vozokanoch a Leviciach (roky 1644 až 1664).....	88
Boje o novozámockú pevnosť (rok 1663).....	92
Turci na Pohroní (roky 1564 až 1664).....	96
Turolúcka vzbura (rok 1672).....	100
Povstanie Gašpara Piku (rok 1672)	104
Padli Turci na Poniky (rok 1678).....	108
Po bitke pri Viedni (rok 1683)	112
Bitka pri Prešove a prešovské jatky (rok 1687)	116
Bitky pri Smoleniciach a Trnave (rok 1704).....	120
Bitky pri Budmericiach a Šaštíne (rok 1705)	124
Bitky pri Trenčíne a Vavrišove (roky 1708 až 1709).....	128
Bitky, povstania a vzbury v 19. storočí.....	134
Napoleonské vojská proti Bratislave (roky 1805 až 1809)	136
Východoslovenské roľnícke povstanie (rok 1831)	140
Slovenské povstanie, septembrová výprava (rok 1848)	144
Slovenské povstanie, zimná výprava (roky 1848 až 1849).....	148
Slovenské povstanie, letná výprava (rok 1849)	152
Bitka pri Lamači (rok 1866)	156
Použitá literatúra	160

Slovo autora

Ľudstvo bojuje medzi sebou prakticky odjakživa a celou jeho históriou ho sprievádzajú rozličné ozbrojené konflikty. Naši predkovia sa neprestajne stavali proti sebe so zbraňou v ruke, aby násilím hájili seba, svoju rodinu, kmeň či vlasť a v mene toho zabíjali protivníkov. Z tohto dôvodu je na mieste tvrdenie, že najtemnejšie v našich dejín sú miesta, kde prebiehali vojny, povstania a vzbury. Počet ich obetí ďaleko prevyšuje iné temné udalosti, ako sú vraždy, morové epidémie či iné tragické udalosti. Dopátrať sa presných čísiel je prakticky nemožné, pretože mnohí z padlých v ozbrojených konfliktoch odišli z tohto sveta bez svedkov, ktorí by to zaznamenali do nejakej písomnosti. Napriek nepresnosti a neúplnosti štatistík vieme, že

bitky, povstania a vzbury na území dnešného Slovenska si vyžiadali horibilné množstvá obetí nielen z radov zúčastnených vojakov, ale aj civilného obyvateľstva. Nebudeme preháňať, ak by sme ich aj pre takú malú krajinu ako Slovensko počítali rádovo v stotisícoch.

Z týchto faktov nám musí byť už naozaj celkom jasné, že najtemnejšími z temných miest na Slovensku musia byť bezpochyby miesta, kde sa odohrali bitky, povstania a vzbury. Táto kniha je venovaná bojiskám dávnejšej histórie od staroveku cez stredovek až do konca 19. storočia. Na ňu nadväzuje ďalší diel trilógie o temnom Slovensku pojednávajúci o miestach novších slovenských dejín, na ktorých sa bojovalo a umieralo v priebehu hektického 20. storočia.

Ján Lacika

< *Bojisko bitky pri Rozhanovciach*

Rekonštrukcia obliehania Bratislavy Napoleonom Bonapartom

Bitky, povstania a vzbury v staroveku a stredoveku

Niet pochyb, že na území dnešného Slovenska sa bojovalo takmer nepretržite už od praveku, no na druhej strane až rímska doba zaznamenala prvé písomné svedectvá o bojoch a bitkách, ktoré sa odohrali na našom území. Prvé známe písomné svedectvo má osobitú podobu, vytesali ho v roku 179 nášho letopočtu do skaly trenčianskeho hradného vrchu rímski legionári tábora Laugaricio. Nepriame dôkazy o činnosti vojsk na území dnešného Slovenska poskytli aj archeologické výskumy rímskych táborov budovaných pozdĺž Dunaja v rámci obranného systému Limes Romanus.

Po páde Rímskej ríše sa letopisci na dlhý čas odmlčali, čo však neznamená, že by sa na Slovensku nebojovalo ostošesť. Ďalšie sporé informácie o vojenských konfliktoch sa začali sporadicky objavovať v súvislosti s Veľkomoravskou ríšou v 9. storočí, ak nepočítame bitku pri Wogatisburgu, ktorá sa odohrala o dve storočia skôr. Keďže sa tajomné hradisko Samovej ríše dodnes nepodarilo objaviť, nemôžeme vylúčiť, že k bitke došlo niekde na Slovensku. Akousi symbolickou bodkou za históriou Veľkej Moravy bola bitka pri meste Brezalauspurc, teda v blízkosti Bratislavy v roku 907.

Po vzniku Uhorska sa písomné svedectvá o slovenských bojiskách zintenzívnili. Mali podobu súperenia členov vládnučich dynastií o uhorský trón, útokov šľachty rebelujúcej proti panovníkom, ale aj vzájomných bojov o násilné zväčšenie vlastných majetkov a panstiev. Zvlášť temným obdobím bol vpád Mongolov do Uhorska v roku 1241, ktorý síce trval krátko, ale mal katastrofálne následky. Pohnuté časy zažívali ľudia na území dnešného Slovenska aj v prvých desaťročiach 14. storočia poznačených nevídanou expanziou Matúša Čáka Trenčianskeho a upevňovaním si moci kráľa Karola Róberta z Anjou v Uhorsku.

Veľmi nepokojným bolo pre Uhorsko a predovšetkým pre územie dnešného Slovenska 15. storočie. V rokoch 1428 až 1435 sa zo susedného Českého kráľovstva k nám preniesli husitské vojny v podobe devastujúcich tzv. spanilých husitských jásd. Na ne priamo nadväzovali ozbrojené konflikty späté s bojom o moc v krajine, ktoré desaťročia medzi sebou viedli stúpenci dvoch uchádzačov o uvoľnený uhorský trón. Český šľachtic Jan Jiskra z Brandýsa so svojim žoldnierskym vojskom regrutovaným najmä z radov bývalých husitov hájil záujmy Ladislava Pohrobka a proti nemu stálo uhorské vojsko Jána Hunyadyho bojujúce za poľského kráľa Vladislava. Boje mali podobu malých vojen, aká prepukla napr. v Bratislave (do roku 1919 v Prešporku) v roku 1441, ale aj veľkej bitky pri Lučenci o desať rokov neskôr. Ani po jednom z najväčších ozbrojených stretov v stredovekej histórii Slovenska sa napätá situácia v krajine neupokojila a bojovalo sa naďalej, až kým sa kráľovi Matejovi Korvínovi nepodarilo vysporiadať s rebelujúcimi žoldniermi. Silu bratrického hnutia v Uhorsku zlomil až v roku 1467 v bitke pri Veľkých Kostoľanoch. Bodkou za stredovekou vojnovou históriou Slovenska bolo ozbrojené povstanie baníkov v Banskej Bystrici v roku 1526.

Rímske légie na Slovensku

rok 179

Na začiatku nášho letopočtu sa hranica Rímskej ríše posunula na sever a na niekoľko storočí sa ukotvila na strednom toku Dunaja. Podunajský obranný systém nazývaný Limes Romanus od seba oddeľoval dva rozdielne svety – rímsky a barbarský. Zo severu cezeň germánske kmene podnikali výpady a plienili rímsku Panóniu, na čo rímske légie mocného impéria odpovedali trestnými výpravami proti výbojným germánskym kmeňom za Dunajom. Tým sa územie dnešného Slovenska v 2. storočí nášho letopočtu ocitlo v epicentre diania markomanských vojen. O jednom z bojísk sa zachovalo unikátne svedectvo vytesané do brala Trenčianskeho hradu.

Prenikanie rímskych légii do blízkosti dnešného územia Slovenska sa v masovej-šom meradle začalo ešte v časoch života Ježiša Krista. V roku 6 nášho letopočtu za vlády prvého rímskeho cisára Octaviana Augusta dorazila na stredný tok Dunaja vojenská výprava proti markomanskému kráľovi Marobudovi, ktorú viedol budúci cisár Tiberius.

O tri roky neskôr sa proti Dákom rovnakým smerom vydal na čele rímskeho vojska legát Marcus Vinicius. Obsadením pravobrežnej časti Podunajska sa medzi Sávou a Dunajom vytvorila nová rímska provincia Panónia s hlavným mestom Carnuntum. Severná hranica provincie a zároveň aj Rímskej ríše sa na niekoľko storočí ustálila na strednom toku

Rímsky kastel Gerulata

Antická Gerulata – expozícia Múzea mesta Bratislavy

Dunaja. Chránil ju pevnostný systém nazývaný *Limes Romanus*. Podľa takto vytýčenej hranice sa rozlohou malá časť zadunajskej Bratislavy stala súčasťou rímskeho impéria, zatiaľ čo zvyšok Slovenska vrátane ľavobrežnej časti Bratislavy bol územím mimo ríše obývaným barbarskými kmeňmi Markomanov a Kvádov.

Obranný systém *Limes Romanus* nemal obranné valy, ako napr. Hadriánov val v severnom Anglicku, pretože ich veľmi účinne a spoľahlivo nahradzovalo divočiace dunajské koryto. Hranicu zároveň zabezpečoval systém vojenských táborov vybudovaný na pravom brehu veľtoku a jedným z nich bol kastel Gerulata postavený v 2. storočí n. l. na území dnešných Jaroviec. Obranný systém *Limes Romanus* zahŕňal aj predsunuté strážne objekty s vizuálnym kontaktom na vojenské tábory. Na devínskom hradnom brale vznikla strážna veža XV. a neskôr XIV. rímskej légie z neďalekého Carnunta. Rímska tehla v murive Bratislavského hradu je svedectvom, že aj na hradnom kopci bol rímsky strážny objekt. Poniže sútoku Dunaja a Váhu

Viete, že...

- Pri rakúskom mestečku Petronell-Carnuntum blízko Bratislavy sa nachádza Archeologický park Carnuntum, v ktorom môžeme bezprostredne spoznávať pozostatky niekdajšieho hlavného mesta rímskej provincie Panónia. Najväčšie archeologické nálezisko v Rakúsku je jedinečným miestom poznávania antickej kultúry.
- Rímske vojenské tábory Gerulata v Rusovciach a Kelemantia pri Iži sú od roku 2021 na prestížnom Zozname svetového kultúrneho dedičstva UNESCO ako lokality hranice Rímskej ríše pod názvom Dunajský Limes.
- Okrem rímskeho nápisu bol do trenčianskej hradnej skaly vytesaný aj reliéf Jana Jiskru z Brandýsa. Pôvodne sa neďaleko hotela Elizabeth nachádzal reliéf Víťaznej Hungárie z roku 1916, ktorý po vzniku Československa nahradili politicky prijateľnejším portrétom českého šľachtica symbolizujúcim bratstvo dvoch národov tvoriacich novú republiku.

Hotel Elizabeth v Trenčíne

Rímske hry v Gerulate

na ľavom brehu Dunaja stála predsunutá pevnosť Kelemantia podliehajúca legionárskemu tábore Brigetio ležiacemu na protihlalom brehu rieky.

V rokoch 166 až 180 sa územie dnešného Slovenska stalo bojiskom krutých markomanských vojen. Po vpádoch Markomanov a Kvádov do rímskej provincie Panónia cisár Marcus Aurelius vyslal za riekou Dunaj dve veľké trestné výpravy. V rámci druhej ofenzívy rímske légie vo veľkom počte prenikli hlboko na územie nepriateľských barbarov. Počas zimy rokov 178 a 179 si legionári vybudovali vojenský tábor *Laugaricio* na mieste, kde nad nivou rieky Váh vytŕčalo ostré bralo. Svoju prítomnosť označili nápisom vytesaným do tvrdej skaly. Tak vznikla pozoruhodná epigrafická pamiatka, ktorá pretrvala takmer dve tisícročia a zachovala sa až do dnešných čias. Pôvodné pochybnosti o originalite rímskeho nápisu na trenčianskej hradnej skale sa pomerne skoro podarilo vyvrátiť tým, že sa aj v ďalekom Alžírsku našiel rímsky nápis so vzácnym obsahom.

Bitky, povstania a vzbury v staroveku a stredoveku

Oba sú pripomenutím rovnakého víťazstva Rimanov nad zadunajskými Germánmi v roku 179 n. l.

Rímsky nápis v Trenčíne má pre nás obrovskú historickú hodnotu, pretože je autentickým svedectvom o prvej známej vojnovej udalosti na našom území. V texte sa spomína bitka, ktorá sa musela odohrať niekde pri vojenskom tábore Laugaricio, teda na území Trenčína alebo v jeho blízkom okolí. Na strane hradnej skaly, kde sa nápis nachádza, v roku 1902 postavili secesný hotel, ktorý dnes nesie názov hotel Elizabeth. Táto skutočnosť však vzácnej epigrafickej pamiatke nijako neuškodila. Naopak, vďaka nápisu sa dostal do opatery pamiatkarov, a preto sa dnes v hotelovom salóniku môžeme pohodlne usadiť do kresla a nerušene si prečítať veľmi starý a stále čitateľný text. Ak si ho preložíme z latinčiny do slovenčiny, dozvieme sa, že ho dal zhotoviť legát II. pomocnej légie M. V. Maximianus na počesť víťazstva cisárskeho vojska sídliaceho v tábore Laugaricio v počte 885 vojakov.

Kam na výlet

Pamiatky na pôsobenie rímskych legionárov sa sústreďujú na území západného Slovenska. Rímsky nápis o tábore Laugaricio nájdeme pri trenčianskom hoteli Elizabeth. Pozostatky kastelu Gerulata sa nachádzajú v bratislavskej mestskej časti Rusovce. Okrem vykopávok tábora Kelemantia pri Iži sa oplatí navštíviť aj Rímske lapidárium v Komárne umiestnené v Bašte VI vonkajšej časti komárňanskej pevnosti. Podobnú stélu ako v kostole v Boldogu pri Senci môžeme obdivovať aj v murive kostola v Semerove pri Nových Zámkoch a v kostole v Želiezovciach bol rímsky sarkofág použitý ako oltárna menza. Villa rustica pri bratislavskej Dúbravke a základy rímskej vily pri Stupave nám zase pripomínajú civilné stavby z rímskych čias.

Rímsky nápis v Trenčíne

Životopis rímskeho legionára

Na stavbu románskeho kostola v Boldogu pri Senci staviteľia ako druhotný stavebný materiál použili o vyše tisíc rokov staršíu kamenú dosku pochádzajúcu z rímskych čias. Na kameni zamurovanom do južnej fasády kostola je rímskym písmom vytesaný text, ktorý je akýmsi stručným životopisom jedného Rimana. Quintus Atilio Primus žil v 1. storočí a pôsobil v Carnunte najskôr ako stotník XV. rímskej légie, potom ako jej tlmočník a po prepustení z vojenských služieb ako obchodník obchodujúci s Germánmi žijúcimi na slovenskom území. Zomrel ako osemdesiatročný. Náhrobok dal vyhotoviť jeho syn Atilius Cogitatus spolu s trojicou otrokov prepustených na slobodu.

Rímsky náhrobok v Boldogu

Obliehanie Rastislavovho hradiska Dowina

rok 864

Fuldské letopisy písané benediktínskymi mníchmi sú jedným z mála písomných prameňov zachycujúcich dianie na Veľkej Morave. Spomína sa v nich aj fakt, že v roku 864 východofranský kráľ Ľudovít II. zvaný Nemec neúspešne obliehal svojho politického protivníka knieža Rastislava v akomsi meste Moravanov nazývanom Dowina.

Písomné pramene o našich slovanských predkoch sú veľmi skúpe. Najstaršími z nich sú texty v štvrtej knihe Fredegarovej kroniky pojednávajúcej o živote franského kupca Sama. Je v nej napr. zmienka o tom, ako okolo roku 631 proti jeho ríši vyrazil franský kráľ Dagobert, ale v bitke pri Wogatisburgu jeho vojská utrpeli porážku. Legendárne sídlo Samovej ríše sa však dosiaľ nepodarilo

nikde nájsť, a preto sa nedá spoľahlivo povedať, že by mohlo byť niekde v okolí Devínskej Novej Vsi, ako sa niektorí historici domnievajú. Dôvodom ich úvah je početný výskyt hrobov Slovanov a Avarov, teda etník, ktoré proti sebe bojovali alebo museli nútene spolu žiť a spolupracovať. Ďalšie obdobie pôsobenia starých Slovanov na našom území až do roku 833 je celkom neznáme,

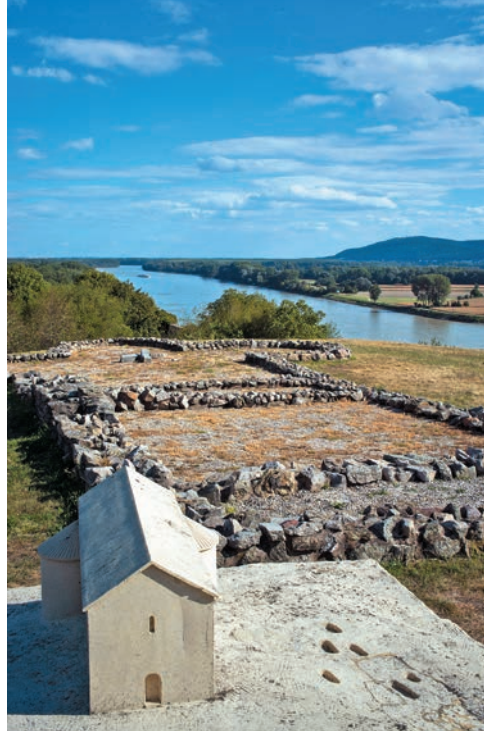
Hrad Devín

Bitky, povstania a vzbury v staroveku a stredoveku

bez objaveného písomného svedectva. Vieme o nich len to, čo sa dalo vyčítať z početných archeologických nálezísk takmer po celom Slovensku.

V hľadaní vojenských udalostí z ranej histórie slovanských predkov zotrváme na krajnom juhozápade dnešného územia Slovenska, pretože tam by sa s vysokou mierou pravdepodobnosti malo nachádzať iné bájne staroslovanské sídlo Dowina, ktorému o viac ako dve storočia po Samovi vládol veľkomoravský knieža Rastislav. Vo Fuldských letopisoch opisujúcich dejiny Východofranskej ríše sa čosi popísalo aj o jeho mocenskom rivalovi – silnejúcej Veľkomoravskej ríši. Podľa opáta Meginharda z Fuldy v roku 864 vyrazil kráľ Ludovít Nemeč na východ, aby si podmanil sídlo kniežaťa Rastislava. Kronikár píše o obliehaní hradiska Moravanov s názvom Dowina. Frankovia sa márne pokúšali preraziť obranu a zajať vládára silnejúcej Veľkej Moravy. Nevyšiel ani Ludovítov zámer vylákať protivníka na otvorený boj mimo hradiska, preto muselo dôjsť k dohode s obojstrannými ústupkami. Rastislav formálne uznal podriadenosť Veľkej Moravy kráľovi Ludovítovi, ktorú však nemienil

Veľkomoravský kostol na hrade Devín

Viete, že...

- Archeologický výskum na hrade Devín objavil základy stavby z rímskych čias datovanej do 4. storočia n. l. Podľa nálezu malého kovového kríža a ďalších indícií historici predpokladajú, že šlo o sakrálny objekt využívaný rímskymi vojakmi s kresťanským vierovyznaním. V takom prípade by to bol najstarší dôkaz prítomnosti kresťanov na Slovensku.
- Zvláštnym nálezom na hrade Devín je zuhoľnatý kvasený chlieb, ktorý bol upečený z pšeničnej múky. Súčasný priemer chleba je 23 cm s hrúbkou 6,5 cm. Pôvodne mohol vážiť asi 1 kg. Datuje sa do 5. až 6. storočia.
- V roku 1892 hrad Devín navštívil francúzsky spisovateľ Jules Verne, ktorého Devín údajne inšpiroval pri písaní knihy Tajomný hrad v Karpatoch.

Horný hrad na Devíne

dodržiavať. Zároveň si vydobyl cirkevnú nezávislosť umožňujúcu pokračovanie misie vierozvestov sv. Cyrila a Metoda.

Obliehanie Dowiny bezpochyby nebolo jedinou vojenskou udalosťou v časoch Veľkej Moravy. Z kusých prameňov vieme o viacerých bitkách, ktorých presná lokalizácia je nejasná. Dosiaľ napr. nie je známe, kde a ako v roku 833 došlo k porazeniu nitrianskeho kniežaťa Pribinu moravským

kniežatom Mojmirom I., čo viedlo k vzniku Veľkej Moravy. Len veľmi málo sa dozvedáme z dobových zdrojov o tom, ako Mojmír I., Rastislav aj Svätopluk I. odolávali tlaku franskej moci. Aj vojenské peripetie panónskych kniežat Pribinu a jeho syna Kocela sú zahalené rúskom tajomstiev. Veľkou neznámou je však tajuplný zánik Veľkomoravskej ríše naznačený len na úrovni povestí a legiend.

Kam na výlet

Z pohľadu tohto dávneho príbehu je najzaujímavejším turistickým cieľom hrad Devín. Najmarkantnejším pripomenutím jeho staroslovanskej histórie sú základy veľkomoravského kostola z druhej polovice 9. storočia. Prehliadka Devína sa dá zakomponovať do pekného celodenného výletu aj na neďaleký Sandberg, kde stáli vedľa seba dve hradiská podobného veku. Ďalšie lokality na Slovensku nie sú priamo spojené s vojnovými udalosťami starých Slovanov, avšak zachovali sa viaceré stopy toho, ako sa v časoch Veľkej Moravy chránili opevnené hradiská. Vyššiu koncentráciu nachádzame v okolí Pribinovej Nitry. Za hradiskami si treba vystúpiť na vrcholy Zoboru a Tribeča. V centre pozornosti archeológov v Považskom Inovci je najmä lokalita Valy nad Bojnou, kde sa nachádzajú autentické rekonštrukcie hradiskovej fortifikácie a drevených obydľí. Repliku palisádového opevnenia nájdeme aj na opačnej strane pohoria. Na Kostolci nad Ducovým na okraji Považského Inovca je ním napr. ohraničený priestor veľkomoravského dvorca.

Sandberg

Dowina na Sandbergu?

O umiestnení Dowiny medzi historikmi viac-menej panuje zhoda. Prevláda názor, že by malo patriť slovanskému hradisku, ktoré sa rozkladalo na území stredovekého hradu Devín. Podporovatelia tohto názoru argumentujú nielen podobnosťou s názvom Devín, ale aj množstvom a kvalitou objavených archeologických artefaktov patriacich veľkomoravskému

hradisku s centrálnou funkciou. Jeho dôležitosť podčiarkuje prítomnosť kamenného kostola. Napriek tomu sa ešte nezavrholo, že by Rastislavova Dowina mohla byť na neďalekom Sandbergu, kde sa podarilo preskúmať zvyšky dvoch susediacich hradísk. Návšteva tohto očarujúceho miesta nad neďalekou Devínskou Novou Vsou by však mohla poslúžiť na zamyslenie sa aj nad spomínaným obdobím.

Veľkomoravský dvorec Kostolec nad Ducovým

